

Rellevància del llenguatge especialitzat en el procés de normalització lingüística

Joan Martí

Membre de la Secció Filològica de l'IEC
i president del Consell Supervisor del TERMCAT

Hom sap que les funcions que l'Institut d'Estudis Catalans té reconegudes i encomanades per llei del Parlament de Catalunya pel que fa a la realitat lingüística del català són fonamentalment dues: *a)* la normativització i l'establiment de l'estàndard en les vessants oral i escrita, i *b)* la normalització sociolingüística, especialment a través de la difusió d'aquesta normativa i d'aquest estàndard, i sobretot afavorint l'extensió de l'ús habitual del català, en tant que única llengua pròpia i a més oficial en els seus territoris.

Quant a la normativa, amb els resultats de la Renaixença —la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, l'organització i les conseqüències del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, i, per damunt de tot, la tasca gramatical, lexicològica i lexicogràfica dirigida per Pompeu Fabra—, tenim afortunadament el *canemàs* de què ell mateix parlava, sòlid pel rigor, pel seu sentit composicional de la llengua, pels criteris científics de la lingüística moderna que hi aplicà. Més complex és d'acomplir la funció de normalitzar socialment l'idioma d'acord amb el rang que ha de tenir en el conjunt dels Països Catalans, perquè hi pesen factors politicoadministratius i culturals que sovint sobrepassen les possibilitats d'intervenció eficaç des de l'IEC.

Això no obstant, la normativització forma part indestriable de la normalització. És cert que en determinades situacions de perill de substitució definitiva d'una llengua allò que més ha de preocupar és el seu manteniment i no tant la qualitat en l'ús. Però també ho és que, en la seva progressiva recuperació, si no se n'assegura la integritat com a sistema genuí i la capacitat de construir-hi qualsevol producte en qualsevol registre —culte, científic, familiar, col·loquial, etc., és a dir, formal i no formal—, no pot sostenir-se com a llengua de cultura; es dialectalitza, es fragmenta, es fa inepta per a accedir a tots els àmbits de l'activitat humana sense exclusió; i per aquesta via resta inevitablement destinada a la desaparició o, com a molt, a sobreviure com a patuès.

Els avenços que la democràcia ha comportat des de fa quasi vint-i-cinc anys ens han situat en un context en què el futur de la llengua catalana és condicionat tant per la seva extensió en l'ús social com per la competència dels parlants, que han de veure viable el recurs a l'idioma, sense les interferències que són característiques de les llengües subordinades; interferències que

procedeixen, és clar, de les respectives llengües dominants. Usar la llengua pròpia tothom i per a tot, però emprar-la adequadament, sense la desfiguració que produeix una dominació, són, doncs, dues coordenades que s'intercomplementen en la normalització lingüística global. No debades la sensibilitat social respecte a com s'ha de parlar i escriure el català ha estat des de començaments de segle un fenomen de gran importància, el qual ha generat, ultra una notable quantitat d'escrits, una apassionada divisió de punts de vista, que podem simbolitzar en els extrems del *català que ara es parla* enfront del català immaculat i arcaic dels puristes o, més recentment, en els del *català light* enfront del *català heavy*: denominacions curioses i simptomàticament rellevants per a allò que a nosaltres aquí ens interessa.

En els debats ha predominat i encara predomina la inquietud gramatical i la lèxica, centrada aquesta en el que denominem «vocabulari comú» o «general». Tanmateix, a partir dels anys setanta i vuitanta, el nostre país s'obre al món científic i tecnològic; sent la necessitat peremptòria de recuperar el temps que se'ns havia robat des d'una dictadura autàrquica que obligava o a l'exili o a la clandestinitat també en aquests camps. I en l'embranchida es fan evidents —no podia ser altrament— les mancances lingüístiques per a tot el que afecta el llenguatge especialitzat. Consegüentment, la normativització es veu empesa a establir-lo i/o, molt sovint, a modificar-lo o a substituir-lo. La gramàtica es caracteritza arreu pel fet de ser especialment conservadora: en contextos sociolingüístics sense conflictes, la fonètica i la fonologia, la morfologia i la sintaxi canvien molt i molt lentament. Així doncs, si el català ja disposa de l'esmentat canemàs de Fabra, en aquests nivells de la llengua cal solament una tasca de compleció i de clarificació, més que no pas de modificació, de canvi; Fabra no va poder aprofundir igualment en tots i en cadascun dels problemes gramaticals; en alguns casos no va gosar resoldre determinades ambigüitats, que, doncs, han perdurat; algunes qüestions, ni les va abordar; etc.; i en aquest sentit hem de fer les aportacions que contribueixin a ampliar i millorar la seva tasca.

Ara, el lèxic és tota una altra cosa. En ser l'expressió de significats, de conceptes, està més sotmès a transformacions. L'anàlisi continuada de la realitat condiona constantment els signes lingüístics, els quals poden esdevenir obsolets i fins i tot haver de desaparèixer; pot canviar la relació significant/significat, amb definicions distintes o accepcions noves; amb relativa freqüència, hem de crear lèxic per a poder referir-nos rigorosament als avenços de tota mena, també, i potser de manera especial, als més profundament ideològics, etc.

Una llengua sense restriccions ha de comptar amb els mitjans que li permetin la competitivitat amb les de major categoria; la seva modernitat, lluny de manifestar-se en la incorporació indiscriminada de solucions no autòctones, es fa palesa en la capacitat de generació dels recursos per a la intercomunicació dels seus usuaris i dels d'idiomes diferents, la qual cosa implica que la normalització lingüística del català li exigeix poder equiparar-se a qualsevol altra llengua del món més avançat. Volem subratllar, doncs, la incorporació del concepte *competència* en l'àmbit lingüístic, ara amb el sentit de 'rivalitat', exactament idèntic a quan es parla d'economia, de producció, de qualitat, etc., consideració que valorem com a essencial en el procés de mundialització.

La capacitat de generació de recursos a què ens hem referit suara es manifesta molt específicament en la creació terminològica pròpia, en l'establiment del llenguatge especialitzat, treball que és de gran envergadura i urgent en totes les llengües, per tal de poder esdevenir vehicles de comunicació en el progrés científicotecnològic i artístic, i en els àmbits professionals, però que ho és objectivament molt més, per raons òbvies, en les llengües minoritàries, encara més si han estat i són minoritzades, és a dir, subordinades, com és el cas del català. També és cert que els idiomes oprimits els usuaris dels quals saben reaccionar a la pretesa dominació tenen l'avantatge de gaudir d'una voluntat de defensa no tan notòria en les llengües sense especials conflictes. És a dir, poden comptar amb unes actituds sociolingüístiques favorables que col·laboren decisivament a emparar la genuïnitat i a rebutjar la interferència gratuïta.

Tornant a la interrelació, la interdependència de la normativització i la normalització a què hem al·ludit al començament, haurem d'acceptar que avui la normativització terminològica és bàsica perquè es conclou el procés de normalització sociolingüística.

* * *

En la normativització terminològica cal que destaquem quatre aspectes:

1) La [r]evolució científica i tecnològica que caracteritza el final d'aquest segle. Aquest fenomen exigeix l'actualització dels camps semàntics especialitzats i la creació de denominacions precises per a nous conceptes o per a conceptes que no tenen nom en llengua catalana.

2) L'eficàcia i, doncs, la rapidesa dels mitjans de comunicació en la difusió de nous termes en la llengua pròpia de la comunitat on han nascut. En aquest sentit, hem de tenir en compte la normal voluntat d'hegemonia lingüística de qui ha format un neologisme.

3) La preeminència de la llengua anglesa en la creació de terminologia i la seva conversió creixent en una llengua franca, a causa sobretot de la potència socioeconòmica, científica i tecnològica dels Estats Units d'Amèrica i de la seva capacitat de liderar canvis en les distintes àrees del saber i d'envair els mercats de tot el món.

4) La globalització o la mundialització, que incentiva una homogeneïtzació en el llenguatge especialitzat que s'ha de controlar per tal que sigui justa i convenient, i evitar així el colonialisme o l'imperialisme lingüístic.

D'aquests quatre aspectes, en resulten sengles conseqüències:

1) Si volem comptar en el concert mundial, hem de ser competitius i fins i tot capdavanters en el progrés científic, tecnològic i artístic. La llengua no és aliena a aquest fet. En qualsevol cas, hem de vigilar perquè el català sigui un sistema apte per al món d'avui i per al futur que s'albira, la qual cosa demana una revisió constant per a estar al dia en la terminologia; altrament seria un idioma poc precís, insuficient i fins i tot anacrònic, arcaic.

2) Cal que fem un seguiment en l'oralitat i en l'escriptura de tot el que apareix com a nova terminologia; copsar-la immediatament, analitzar-la adequadament i, si escau, adoptar-la, adaptar-la i integrar-la a la llengua, i difondre-la; és a dir, assegurar-ne la socialització.

3) Hem d'evitar que la necessitat de la llengua anglesa anul·li o neutralitzi la genuïnitat de la catalana. Hem de cercar l'equilibri entre l'actitud de rebuig sistemàtic a acceptar calcs o manlleus i la servitud d'ignorar que disposem de procediments per a denominar els conceptes amb la pròpia llengua.

4) El respecte a la genuïnitat no ha de repercutir negativament en l'exigència de facilitar al màxim la intercomprensió a escala mundial. És a dir, no seria bo ni que el català fos una llengua sotmesa a cap altra, ni que fos una llengua «curiosa» que tot ho resol de manera diferent, encara que sigui aplicant escrupolosament criteris científics.

* * *

La tasca de normativització avui afecta tant o més el llenguatge especialitzat que el lèxic comú i general. Per això l'acadèmia de la llengua, l'Institut d'Estudis Catalans, ha d'ocupar-se particularment d'aquest àmbit.

Aquesta feina imprescindible no té una tradició llarga i consolidada entre nosaltres. Per tant, tampoc no coneixem mètodes i pràctiques en el si de la societat catalana que ens serveixin de punt de referència. Hem hagut de crear estructures noves, tot observant com altres comunitats lingüístiques —sobretot les que es troben en una situació comparable a la nostra— l'han duta i la duen a terme. Aquestes noves estructures i els mètodes de treballar-hi han de connectar-se amb l'Administració, per tal que no perilli l'èxit social de la normalització neològica. Han de comptar encara més amb l'aportació dels especialistes, en primer lloc de totes les seccions de la mateixa acadèmia, de l'IEC, però també dels qui, sense ser experts en llengua ni potser investigadors, han de posar en circulació la terminologia adequada; en aquest sentit, les noves estructures constitueixen el nucli essencial perquè puguin acomplir-se dues condicions indispensables:

a) Fiabilitat en la consideració de la conveniència o no d'una proposta, a partir de l'experiència quotidiana dels qui estan en contacte constant amb l'àmbit a què pertany un neologisme.

b) Facilitació de la seva acceptació i de la seva divulgació.

A l'hora de decidir la normativització de qualsevol terme s'ha de practicar, doncs, l'exercici d'harmonia entre les raons estrictament lingüístiques objectives que justifiquen una determinada solució i les possibilitats reals que un neologisme no resti —tan justificadament com es vulgui— solament en els vocabularis, rebutjat precisament per aquells a qui principalment va adreçat. De res no serveix un excés de purisme que, al capdavall, impedeixi el consentiment de grat dels parlants de la llengua.

En aquesta mateixa direcció, és ineludible el seguiment de l'ús habitual de tot el llenguatge especialitzat que ja ha estat normativitzat, per tal de verificar l'encert en les propostes i de conduir les que calgui en benefici de la integritat i compacitat de la llengua catalana.

* * *

Hom sap que l'Administració pública, més concretament el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, ha creat el consorci del centre de terminologia TERMCAT, integrat inicialment per la Generalitat de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans i el Consorci per a la Normalització Lingüística. Aquest consorci s'encarrega de l'establiment de la terminologia. L'article 5.3. b dels seus Estatuts defineix, com una de les finalitats:

Organitzar la revisió dels termes catalans i la normalització dels neologismes que ho requereixin, que s'ha de fer d'acord amb l'Institut d'Estudis Catalans.

Per facilitar aquesta entesa amb l'IEC, el TERMCAT compta amb el Consell Supervisor, el qual treballa amb el suport dels comitès tècnics, que són òrgans sectorials que s'ocupen de la normalització terminològica en els aspectes conceptuals i d'acceptació sociolingüística.

El Consell Supervisor és compost per un president designat pel president de l'IEC entre els membres de la Secció Filològica; dos membres més de l'IEC designats per la Secció Filològica entre científics o tècnics experts que poden no ser membres de la Secció; el director o la directora del TERMCAT i un terminòleg que ell o ella designen, i el secretari, que és un terminòleg del TERMCAT, designat també pel seu director o la seva directora. És previst i habitual que hi intervinguin, a més, diversos experts en la matèria de què puntualment es tracti.

D'acord amb els esmentats Estatuts (article 12.2.), correspon al Consell Supervisor:

- a) La fixació de criteris lingüístics i terminològics [...] en aplicació de les normes establertes per la Secció Filològica de l'IEC [...].
- b) La revisió i aprovació de la nova terminologia en el seu aspecte formal, tenint en compte les valoracions dels comitès tècnics corresponents pel que fa a l'acceptabilitat i al valor conceptual dels termes.

El Consell Supervisor, doncs, actua sobre la feina que prèviament s'ha fet al TERMCAT, amb els seus recursos humans i materials, de recopilació, anàlisi, comparació amb les llengües romàniques i les principals d'Europa, aportació de dades de tota mena que aconsellen o desaconsellen determinades solucions, estudis bibliogràfics, etc., per a cadascun dels termes que s'han de normalitzar. Consegüentment, examina les propostes àmpliament argumentades des del punt de vista formal, semàntic i d'ús, amb la valoració dels aspectes positius i dels aspectes negatius (sobretot quant a la facilitat/dificultat d'extensió entre els especialistes), que els tècnics presenten contrastats.

La sol·licitud de normalització de termes pot provenir de les àrees de treball del TERMCAT o de qualsevol persona o organisme que en senti la necessitat.

En les sessions del Consell Supervisor les argumentacions en el procés d'anàlisi de la terminologia es basen en uns determinats criteris complementaris, que es classifiquen en lingüístics, terminològics i sociolingüístics.

1. Criteris lingüístics

Fan referència a tots els nivells del sistema:

a) *Adequació fonètica i ortogràfica*. Un terme nou ha de ser coherent fonèticament amb el sistema del català i sotmetre's a les normes ortogràfiques.

b) *Adequació morfològica*. Els termes proposats s'han de poder incorporar al sistema flexiu regular del català (un final en *-es* femení plural és preferible a un final en *-as*), així com als paradigmes de derivació i de composició (*transferir* és preferible al manlleu anglès *transfer* perquè permet de fer-ne derivats més fàcilment: *transferidor*, *transferiment*, etc.).

c) *Adequació semàntica*. Convé que la nova terminologia compleixi els següents requisits:

— Precisió en la designació de la noció que representa.

— Coherència sòlida entre allò que diu el *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC i les formes neològiques i les seves definicions, amb la consciència, tanmateix, que una cosa és el lèxic general i una altra molt diferent, l'especialitzat.

— Transparència i motivació de la forma, tot procurant que la denominació sigui descriptiva del concepte. Així, és preferible *telepeatge* a *peatge dinàmic*, perquè descriu millor la noció que representa ('Sistema que permet el pagament d'un peatge a distància sense haver d'aturar el vehicle').

d) *Adequació sintàctica*. És preferible *craquejar* que no pas *fer cràqing*, perquè el verb s'utilitza transitivament en molts contextos.

2. Criteris terminològics

N'assenyalem els principals:

a) *Relació unívoca* entre concepte i denominació, per tal d'evitar ambigüitats i homonímies. Són rebutjables termes excessivament genèrics que contenen més d'una noció.

b) *Cada terme forma part d'un sistema*, no es pot considerar solament com una unitat aïllada. Per tant, el neologisme no ha d'entrar en conflicte amb el sistema de denominacions de la seva àrea.

c) *Analogia formal amb els termes del mateix camp* o d'altres de propers (així, per exemple, *coixí de seguretat* és analògic amb *cinturó de seguretat*).

d) *Analogia formal amb els termes de les llengües de comunicació internacional*.

e) *Tradició en la formació terminològica de l'àrea*. Hi ha algunes àrees que tradicionalment s'han basat més en una o altra llengua estrangera, o en la formació culta.

f) *Acostament formal a l'ètim i tendència a les formes grecollatines*, especialment en algunes àrees científiques (medicina, botànica, geologia, etc.).

g) *Adequació a recomanacions d'organismes competents*.

h) *Consens dels especialistes*. Els comitès tècnics i els especialistes dels diversos àmbits han d'assegurar l'acceptació social dels neologismes i, doncs, la seva fàcil difusió.

3. Criteris sociolingüístics

Són indispensables per a l'èxit en la creació terminològica. En citarem alguns:

a) *Formació dels usuaris*. Cal tenir en compte que segons quin sigui el camp a què pertany un nou terme és més recomanable un major acostament a la llengua comuna que no pas partir de constituents amb elements cultes.

b) *Actituds lingüístiques dels usuaris*. Igualment, la consciència de lleialtat lingüística varia molt segons els àmbits.

c) *Necessitat de creació d'un neologisme*. Cal comprovar que realment es necessita crear un terme nou i que no existeix ja una denominació per a una noció determinada o que simplement és superflu.

d) *Evitar connotacions pejoratives*. Per exemple, rebutjar formes malsonants, que puguin semblar ridícules, tabús, etc.

e) *Eufonia*. Convé evitar neologismes de difícil pronunciació, perquè en dificulta la difusió.

f) *Economia del llenguatge*. Té moltes més facilitats d'implantació normal un terme curt, breu, simple i sintètic. A més, si el neologisme és massa llarg acaba deformant-se per reducció.

g) *Arrelament d'una forma* entre els usuaris. La freqüència i l'antiguitat d'ús poden ser determinants en la implantació de neologismes. Per això mateix diem que és imprescindible de fer un seguiment molt immediat de les formes neològiques que apareixen en l'ús oral i escrit de tots els registres, per tal de frenar la divulgació de solucions que no són aconsellables, però que si s'estenen i arrelen entre els usuaris es fa difícil després substituir-les.

* * *

Òbviament, no sempre és possible el respecte de tots aquests criteris assenyalats. Ja hem indicat que són complementaris; en cada cas, caldrà veure si s'ha de triar entre la renúncia a un o altre, i tirar pel camí més rigorós, però també més eficaç. Quan en el si del Consell Supervisor resten dubtes sense aclarir, se sol·licita que es pronunciï la Secció Filològica de l'IEC.

* * *

Volem acabar aquesta intervenció fent referència al títol de les Jornades en relació amb el que hem exposat. La cooperació en l'estandardització lingüística és sempre essencial, però d'una manera especial en la normativització terminològica, perquè representa el camp on es manifesta molt clarament l'encaix entre una llengua i el món científic, tecnològic, artístic i professional; és a dir, unes parcel·les que relacionen qualsevol idioma amb el desenvolupament i el progrés, i, doncs, que li atorguen prestigi —imprescindible per a la normalització— si les cobreix convenientment o, al contrari, posen de rellevància el seu caràcter marginal i obsolet en no accedir-hi com les llengües sociolingüísticament més destacades.

Les relacions internacionals, cada vegada més esteses i freqüents, exigeixen una homogeneïtat, una cohesió que, sense lesionar la fesomia peculiar de cada comunitat i de cada llengua, possibiliti al màxim la intercomprensió dels científics, els investigadors, els professionals de tots els rams.

Remarcarem encara una singularitat en la competència lingüística quant a la terminologia especialitzada. A diferència de la gramàtica i del lèxic comú, els llenguatges especialitzats no s'adquireixen progressivament des que hom és infant, ni en la formació escolar primària, sinó que s'incorporen molt més tardanament, o en la formació secundària i sobretot en la superior, o bé en la pràctica de la professió de les persones. Per tant, la normalització terminològica exigeix un aprenentatge i una disciplina dels usuaris en edat madura; aprenentatge i disciplina en l'ús que han de supeditar-se a un constant reciclatge, perquè les transformacions en el bagatge dels llenguatges especialitzats són relativament ràpides; posar-se al dia en l'especialitat professional de cadascú significa estar al corrent dels canvis més recents i inclou —ha d'incloure— posar-se al dia també en les conseqüències lingüístiques que tenen, les quals afecten generalment la terminologia: nous termes, desaparició d'altres, modificació o exclusió o addició d'accepcions.

Els òrgans i les persones encarregats de la normalització terminològica tenen una responsabilitat que no poden eludir: oferir oportunament els mitjans d'expressió adequats que permetin una comunicació fluida. Però la societat ha de cooperar perquè la normalització es faci real i no sigui solament un plantejament teòric que ningú o que molt pocs posen en funcionament; perquè la terminologia es difongui unitàriament i genuïnament en tots els sectors. Cal, doncs, insistir en la necessitat de la lleialtat lingüística, en les actituds sociolingüístiques dels parlants, sense la contribució dels quals la llengua catalana no podria ser mai una llengua moderna de cultura que s'endinsa amb prou seguretat —malgrat tot— en el segle XXI.